




Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Филология факультеті
Қазақ тіл білімі кафедрасы
Мамаева Гүлнар Бейсенқызы
Филология ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Пән атауы: Емле және сөз сазы



8-дәріс тақырыбы: Түбір сөздердің емлесі

Қарастырылатын мәселелер:

- Төл сөздер емлесі;
 - Шет тілден енген сөздер емлесі.
- 




Қазіргі әліпби негізіндегі түбір сөздер емлесі

Түбір сөздер
бірыңғай
жуан не
жіңішке
болып
келеді.

Орыс тілінен
енген
терминдердің
көпшілігі орыс
графикасы
бойынша
жазылады.

Орыс тілінен
енген сөздердің
ішінде
дыбысталуы
өзгеріп
қалыптасқан
сөздер сол
күйінде
жазылады.

Екі түрлі
дыбысталуына
қарай
сөздердің
бірнеше
нұсқада
берілуі.



Түбір сөздерге қосымшалардың жалғануы ^{<#>}

Қосымшалар түбір сөздің соңғы буынындағы дауысты дыбыстың үндесіміне қарай

жуан не жіңішке болады:

jumys-shy-lar-dyń

qart-tar-dyń

Сөздің соңғы дыбысы қатаң болса, қосымша қатаңнан басталады, дауысты,

ұяң не үнді болса, қосымшалар

ұяң не үндіден басталады:

halyq-qa, mektep-ke

juldyz-dar, bala-lar

Сөздің соңғы дыбысы қатаң болса, қосымша қатаңнан басталады,

дауысты, ұяң не үнді болса,

қосымшалар ұяң не үндіден басталады:

halyq-qa, mektep-ke

juldyz-dar, bala-lar

Түбірдің соңғы буынында үнді дауыссыз дыбыстан кейін тұрған

у, і әріптері тәуелдік қосымшасы жалғанғанда түсіріліп жазылады:

erin-erni

quryq-quryq

Қазақ тілінде түбір сөздер тіл үндестігі бойынша жазылады

Төл сөздер емлесі

бірыңғай жуан
azamat, yntymaq,
bosaga

бірыңғай жіңішке
úmit, ásem, júzim

Қазіргі әліпби негізіндегі кейбір түбір сөздердің емлесі

<#>

**Көп буынды түбір сөздер, көбінесе, бірыңғай жуан не жіңішке болып келеді:
бала, жылқы, табан**

**Орыс тілінен және орыс тілі арқылы енген және көбінесе термин болып келетін сөздердің басым көпшілігі орыс орфографиясы бойынша жазылады:
алюминий, антоним, аудитория**

**Орыс тілінен енген сөздердің ішінде дыбысталуы өзгеріп қалыптасқан бірқатар сөздер сол өзгерген күйінде жазылады:
бөрене (бревно), бөшке, жәшік**

Шет тілден енген сөздер

Араб, парсы сөздерінің кіру кезеңі XV ғасырға дейін және XV ғасырдан Қазан төңкерісіне дейінгі аралық



Орыс сөздері XIX ғ. бірінші жартысы, белсенді жалғасу кезеңі XIX ғ. екінші жартысы

Қазақ тіліне шет тілдерден ауысқан лексикалық элементтердің ішінде ең көрнекті орын алатыны араб және парсы сөздері

1

Қазақ тіліне әбден сіңісіп, өзінің фонетикалық тұлғасын өзгертіп жіберген сөздер

2

Қазақ тіліне онша сіңісе қоймаған, ескі кітаптар мен қисса-дастандардан таныс араб-парсы элементтері

I топқа жататын сөздердің дыбыстық тұлғасы өзгерген. II топтағы сөздер тілдегі нұсқасына жақын

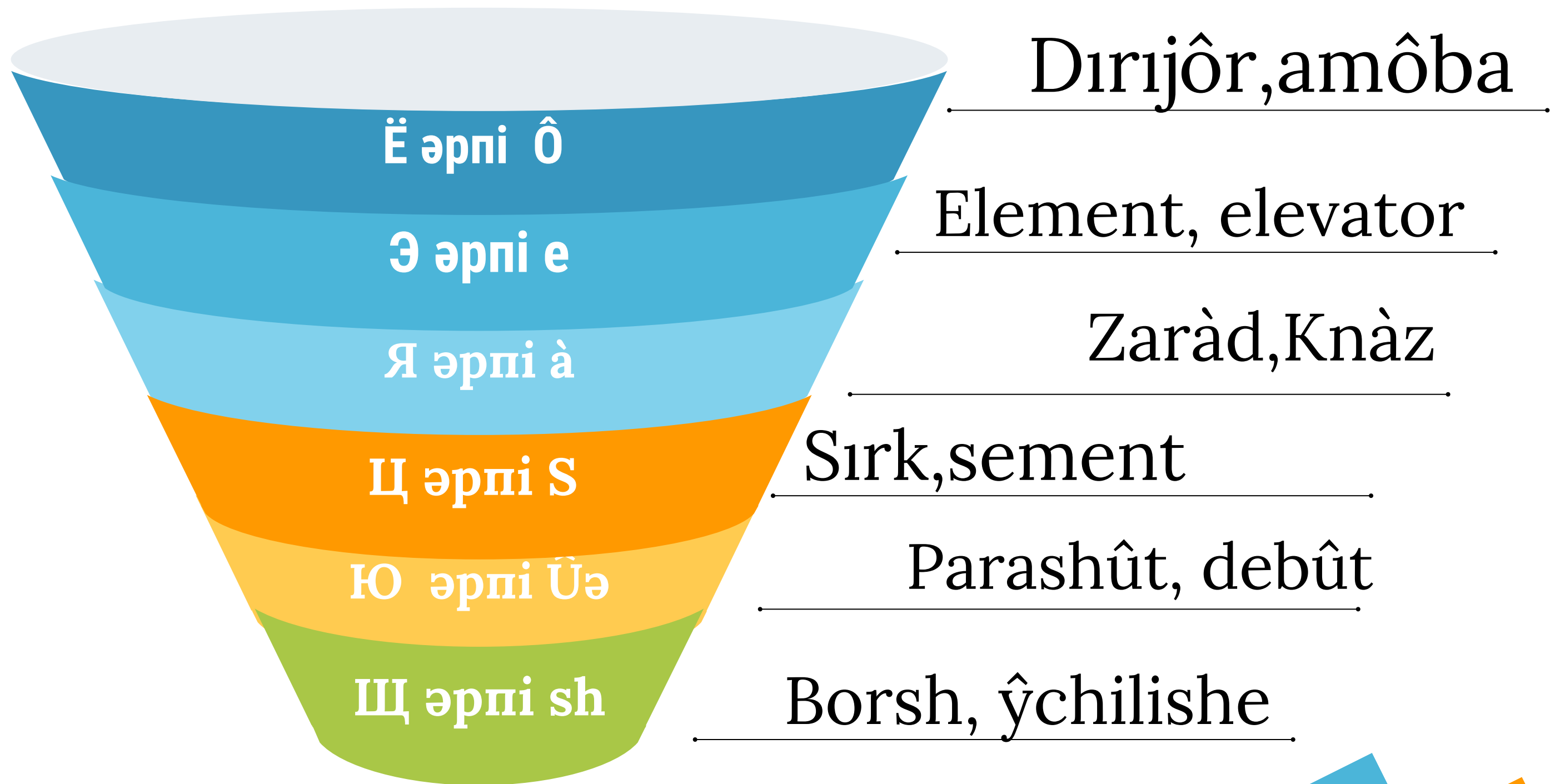
I топқа:

ақыл, әдеп, парыз, рұқсат,
сабақ, ұстаз т.б

II топқа:

ғұсыл, қилап, рауаят,
дағуа

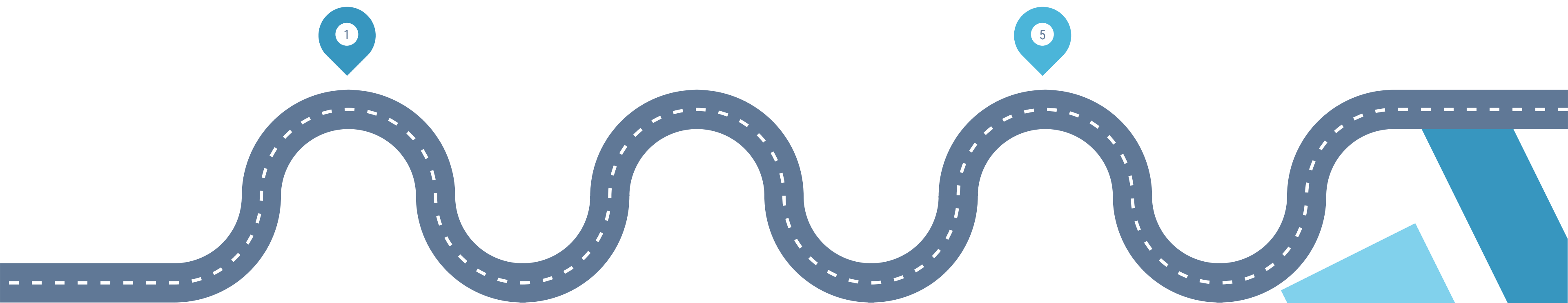
Шет тілден енген сөздердің емлесі




Шеттілдік бірқатар сөздер түпнұсқасына ұқсас жазылады, оларға қосымша буын үндестігіне сәйкес жалғанады

-рк, -рг, -кс, -лк, -кл, -нк
жіңішке қосымша жалғанады.


-тч әріп тіркесімен аяқталатын
сөздердегі -т әріпі түсіп қалады.



нд, мп, кт, нк, фт
қосымшалар **ы,і** дәнекері арқылы қосылады.



Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ грамматикасы. – А. Байтұрсынұлы атындағы тіл білімі институты. – Астана: 2002. – 784 б.
 2. Сыздық Р.Қазақ тілінің анықтағышы (емле, тыныс белгілері, сөз сазы).– Астана: Елорда, 2000. – 527 б.
 3. Сыздықова Р. Емле және тыныс белгілері. – Алматы: Рауан, 1996. – 284 б.
 4. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1996. – 341 б.
- 



НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА РАҚМЕТ!